

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 23.03.2025

Kabul Tarihi:29.04.2025

Article Type: Research article

Submitted: 23.03.2025

Accepted: 29.04.2025



<https://doi.org/10.56448/ataddergi.1663641>

GAMZE YÖRÜK¹

17. YÜZYIL OSMANLI SİYASETİNDE BİR TAŞRA BEYİNİN YÜKSELİŞİ: İPŞİR MUSTAFA PAŞA ÖRNEĞİ

Öz: İpşir Mustafa Paşa, Osmanlı taşra yönetiminde Budin, Şam ve Halep beylerbeyiliklerinde görev almış, Varvar Ali Paşa İsyanı'nın bastırılmasında ve Abaza Hasan Ağa ile kurduğu ittifakla Osmanlı iç siyasetinde ön plana çıkmaya başlamıştır. İpşir Mustafa Paşa, 1623 yılında II. Osman'ın intikamını almak amacıyla isyan eden Abaza Mehmed Paşa kuvvetleriyle birlikte Şarkî Karahisar önlerinde Murtaza Paşa'ya karşı gerçekleştirilen mücadelede yer almıştır. 6 Temmuz 1629 tarihinde ise yine Abaza Mehmed Paşa'nın yanında bulunarak Bosna ve Belgrad'a gitmiştir. Ekim 1633 sonlarında Kamanıçe ve Turla Nehri havalisinde Lehlilere karşı düzenlenen taarruza Abaza Mehmed Paşa ile katılmıştır. Ardından Abaza Mehmed Paşa ile İstanbul'a gelmiş ve onun vefatına kadar bu şehirde kalmıştır. Abaza Mehmed Paşa'nın ölümünün ardından İpşir Mustafa Paşa, Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın himayesine girmiş; Mehmed Paşa'nın vasiyeti doğrultusunda Saray'a yerleştirilmiştir. İpşir Mustafa Paşa'nın askerî kariyeri, IV. Murad döneminde gerçekleştirilen Revan ve Bağdat Seferleri sırasında üstlendiği mirahurluk görevleriyle belirginleşmeye başlamış, 1654

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, gyoruk16@gmail.com ORCID <https://orcid.org/0009-0008-8946-3795>

yılında sadrazamlığa yükselmesiyle en üst seviyeye ulaşmıştır. Mirahurluk öncesi görevlerine ilişkin mevcut kaynaklar ise sınırlı bilgi sunmaktadır. Öte yandan, sadrazamlığı döneminde Osmanlı maliyesinde yaşanan yapısal sorunlar ile sipahi-sekban gruplarına verilen malî vaatlerin yerine getirilememesi, askerî destek tabanının zayıflamasına yol açmıştır. Bu durum yeniçerilerle kurduğu ittifakın istikrarsızlaşmasına neden olmuş, saray içindeki hiziplerin desteğini kaybetmesiyle İpşir Mustafa Paşa giderek siyasi yalnızlığa itilmiştir. Sadrazamlık döneminde Osmanlı merkez-taşra dengeleri üzerinde etkili olan İpşir Mustafa Paşa, 1655'te Kara Murad Paşa'nın yönlendirdiği ve Kürd Mehmed'in önderliğinde büyüyen bir isyan sonucunda idam edilmiştir. Bu süreç, Osmanlı yönetiminde askerî ve bürokratik hizipler arasındaki güç mücadelesinin, malî krizlerle birleştiğinde nasıl bir yönetim zafiyeti oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Benzer nitelikteki çatışmalar ve iç mücadeleler, Osmanlı'da özellikle 17. yüzyılın ikinci yarısında sıkça yaşanmış olup, bu tür krizler yönetim üzerinde uzun vadeli olumsuz etkiler yaratmıştır. Ayrıca ulemanın verdiği fetva, isyanın meşruiyet kazanmasını sağlamış ve İpşir Mustafa Paşa'nın tasfiyesini hızlandırmıştır. Bu çalışma, Osmanlı taşra yönetiminde etkili bir figür olan İpşir Mustafa Paşa'nın idari ve askerî kariyerini, sadrazamlık sürecinde karşılaştığı siyasi, ekonomik ve toplumsal dinamikleri ele alarak onun katline giden süreci analiz etmektedir. Literatürde taşra yöneticileri, Celali hareketleri ve merkez-taşra ilişkileri üzerine önemli çalışmalar bulunmasına karşın, İpşir Mustafa Paşa'nın yönetim anlayışı ve güç dengeleri içerisindeki konumu üzerine kapsamlı bir değerlendirme sınırlıdır. Bu bağlamda çalışma, İpşir Mustafa Paşa'nın yükselişini ve düşüşünü ele alarak literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmada, İpşir Mustafa Paşa'nın siyasi kariyerine dair veriler, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ne ait belgeler üzerinden incelenmiştir. Söz konusu arşiv kaynakları, Paşa'nın siyasi konumundan ziyade, daha çok siyasi kariyerini açıklığa kavuşturan bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, Münir Aktepe'nin "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler" başlıklı makalesi, Paşa'nın hayatı ve kariyeri üzerine değerli veriler sağlamaktadır. Çalışmanın bir diğer önemli kaynağı ise, dönemin toplumsal ve siyasal yapısını aydınlatan Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi olmuştur. Bu bağlamda, araştırma yalnızca İpşir Mustafa Paşa'nın siyasi kariyerini ele almakla kalmayıp, aynı zamanda Osmanlı siyasetindeki konumunu ve sadrazamlık sürecinin sonunu belirleyen dinamikleri inceleyerek mevcut literatüre katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İpşir Mustafa Paşa, Sadrazam, Kara Murad Paşa, 1655 İsyanı.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa
Örneği

Abstract: İpşir Mustafa Pasha, who served in the Ottoman provincial administration as the beylerbey of Budin, Şam, and Halep, began to rise in Ottoman internal politics with his involvement in the suppression of the Varvar Ali Pasha Rebellion and his alliance with Abaza Hasan Ağa. In 1623, he engaged in the opposition to Murtaza Pasha near Şarkî Karahisar in conjunction with the forces of Abaza Mehmed Pasha, who had revolted to exact retribution for Sultan Osman II. On July 6, 1629, he accompanied Abaza Mehmed Pasha to Bosnia and Belgrade once more. In the late autumn of 1633, he participated in an assault against the Polish forces in the vicinity of Kamanice and the Turla River, once more in collaboration with Abaza Mehmed Pasha. Subsequently, he relocated to Istanbul in the company of Abaza Mehmed Pasha, where he resided until his demise. Following the death of Abaza Mehmed Pasha, İpşir Mustafa Pasha entered the protection of Kemankeş Kara Mustafa Pasha. In accordance with Mehmed Pasha's will, he was settled in the palace. İpşir Mustafa Pasha's military career began to gain prominence during the Revan and Baghdad Campaigns in the reign of Sultan Murad IV, where he served in the position of mirahur. The pinnacle of his career was reached in 1654 with his promotion to the rank of Grand Vizier. However, extant sources provide scant information regarding his roles prior to his appointment as mirahur. Moreover, during his tenure as Grand Vizier, the structural issues in the Ottoman economy and the failure to fulfill financial promises made to the sipahi and sekban groups led to the weakening of his military support base. This situation led to the destabilization of the alliance he had formed with the Janissaries, and consequently, İpşir Mustafa Pasha found himself gradually isolated from the political sphere. As a prominent figure who exerted significant influence over the balance between the Ottoman center and the provinces during his tenure as Grand Vizier, İpşir Mustafa Pasha was executed in 1655 following an uprising led by Kara Murad Pasha and Kurdish Mehmed. This event underscores the interplay between military and bureaucratic factions, particularly in the context of financial crises, which culminated in governance failure within the Ottoman administration. A similar pattern of conflict and internal strife was observed during the latter half of the 17th century within the Ottoman Empire. These crises had a detrimental impact on governance, with long-term consequences that persisted over time. Moreover, the fatwa promulgated by the ulema served to legitimize the rebellion, thereby expediting the ouster of İpşir Mustafa Pasha. This study analyzes the administrative and military career of İpşir Mustafa Pasha, a prominent figure in

the Ottoman provincial administration. It examines the political, economic, and social dynamics he faced during his tenure as Grand Vizier, leading to his eventual downfall. Despite the existence of substantial research on provincial administrators, the Celali movements, and the center-province relations in the extant literature, a comprehensive evaluation of İpşir Mustafa Pasha's governance style and his position within the power dynamics is lacking. In this context, the study aims to contribute to the existing literature by exploring the rise and fall of İpşir Mustafa Pasha from a multifaceted perspective. The research is grounded in documents from the Topkapı Palace Museum Archive, which offer data on İpşir Mustafa Pasha's political career. A close examination of these archival sources reveals insights into the trajectory of his political career, rather than the specific political positions he held during that period. Moreover, the article "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler" by Münir Aktepe provides valuable data on Pasha's life and career. Another pivotal source of the study is the travelogue of Evliya Çelebi, which illuminates the social and political structure of the period. In this context, the research not only examines İpşir Mustafa Pasha's political career but also analyzes the dynamics that defined his position in Ottoman politics and the events leading to the end of his Grand Vizierate. This analysis contributes to the existing literature on the subject.

Keywords: İpşir Mustafa Pasha, Grand Vizier, Kara Murad Pasha, 1655 Rebellion.

Expanded Summary

İpşir Mustafa Pasha played a significant role in the administration of the Ottoman provinces, holding governorships in Buda, Damascus, and Aleppo. During his tenure, he exerted significant influence on the relationship between central authority and the provinces. Concurrently, he engaged in active participation in the domestic politics of the Ottoman Empire, suppressing the Varvar Ali Pasha Rebellion and forming an alliance with the Celali leader Abaza Hasan Agha, a development that elevated him to a position of significant influence in the power dynamics of the Ottoman provinces. During the reign of Murad IV, he served in the capacity of junior and senior mirahor during the Revan and Baghdad campaigns. This role afforded him the opportunity to accrue military

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa
Örneği

experience and to advance in his political career. His appointment as grand vizier in 1654 signified the zenith of his career; nevertheless, due to financial constraints and discord with military factions, his tenure proved to be brief.

During his tenure as grand vizier, his administrative approach, influenced by his provincial background, contributed to the intensification of factional rivalries within the Ottoman political landscape. The failure to uphold financial commitments to the sipahis and sekbans led to a deterioration in military support, compelling him to seek an alliance with the Janissaries. However, this only served to exacerbate the prevailing instability, leading various factions within the palace to coalesce in opposition to him. The actions of Kara Murad Pasha within the court, particularly his capacity to garner support from the Janissaries, precipitated a revolt against İpşir Mustafa Pasha. The insurrection, led by Kürd Mehmed in 1655, was further fueled by the endorsement of religious scholars' fatwas, leading to the eventual execution of İpşir Mustafa Pasha. These events underscore the delicate balance between central and provincial authorities, military factionalism, and economic issues within the Ottoman state.

This study examines the administrative and military career of İpşir Mustafa Pasha, analyzing the political and social dynamics he faced during his tenure as grand vizier. It contextualizes the challenges encountered by provincial-origin statesmen in the Ottoman administration, considering the political balances of the era. Despite the extensive corpus of literature on the subjects of Ottoman provincial administration, Celali movements, and central-provincial relations, studies that evaluate İpşir Mustafa Pasha's governance approach and position within the context of Ottoman politics remain limited in number. In this regard, the study aims to contribute to the extant literature by offering a multifaceted perspective on his rise and fall.

The research is grounded in a comprehensive examination of primary sources, encompassing Ottoman archival documents, contemporary chronicles, and seminal works of period authors. The study examines the influence of İpşir Mustafa Pasha's provincial administrative experience on his role as grand vizier, with a focus on how tensions between the central government and the provinces influenced his governance. Moreover, the study analyzes the political factionalism of 17th-century Ottoman politics, rivalries among military groups, and financial crises, examining their impact on state administration.

In conclusion, İpşir Mustafa Pasha's political ascent and subsequent downfall serve as a crucial case for understanding the fragile balance between Ottoman provincial administration and central authority. His transition from the position of provincial governor to a central figure, along with the challenges he confronted during his tenure as grand vizier, illuminate the intricate dynamics of power struggles within the Ottoman state. The objective of this study is to reevaluate the role of İpşir Mustafa Pasha in Ottoman politics, thereby offering novel insights into the dynamics between provincial administration and central governance during this era.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği

16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde yönetim, ekonomi ve askerî alanda önemli değişim ve dönüşüm süreçleri yaşanmıştır. Bu süreci yalnızca “bozulma” kavramı ile açıklamak, modern literatürde eleştirilen bir indirgemeciliktir. Son dönem çalışmaları, özellikle de Mehmet Genç'in araştırmaları, bu dönemi bir "kriz" olarak değil, daha çok yapısal bir değişim ve uyum arayışı olarak değerlendirmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümünün ardından, devletin siyasi istikrarı sürdürmekte zorlandığı ve 1580'li yıllarda malî dengesizliklerin arttığı gözlemlenmiştir.² Savaşlardaki başarısızlıklar ve fetihlerin azalması, devletin gelir kaynaklarını daraltmış, kamu harcamalarındaki artış da ekonomik yükü ağırlaştırmıştır. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki merkantilist ekonomik politikalara karşı yeterince rekabet edememesi ithalatı artırmış, yerli üretimi zayıflatmış ve halkın refah düzeyinde bir düşüşe neden olmuştur.³ Ancak Mehmet Genç, bu dönemi tamamen bir çöküş süreci olarak yorumlamanın yanıltıcı olacağını belirtir. Ona göre, Osmanlı ekonomisi özellikle iâşe (provizyonizm), gelenekçilik ve fiskalizm ilkeleri doğrultusunda toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamayı, ekonomik dengeyi ve sosyal düzeni korumayı hedeflemiştir. Avrupa ile karşılaştırıldığında Osmanlılar, iktisadi hayatı salt kâr maksimizasyonu çerçevesinde değil, daha çok toplumun ihtiyaçlarına göre düzenlemeyi önceliklendirmiştir. Bu anlayış, devletin modern anlamdaki kapitalist dönüşümlere karşı dirençli kalmasına sebep olmuş, ancak aynı zamanda ekonomik yapının dış rekabete karşı daha savunmasız hale gelmesine de yol açmıştır. Tımar sistemindeki çözülme ve taşra güçlerinin etkinlik kazanması köylü üzerindeki yükü artırırken, devletin malî sisteminde de esnek uyum stratejileri geliştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda, Mehmet Genç,

² Osmanlı tarih araştırmalarında devletin kuruluş süreci genellikle 14. yüzyıldaki genişleme hareketleriyle ilişkilendirilmektedir. Bu süreç, Kanuni Sultan Süleyman döneminde imparatorluğun en geniş sınırlarına ulaşmasıyla zirveye çıkmış; ancak 16. yüzyılın sonlarından itibaren, farklı yaklaşımlara göre tartışmalı olmakla birlikte, genel bir duraklama ve dönüşüm süreci yaşandığı ileri sürülmüştür. Linda Darling, “Osmanlı Tarihinde Dönemlendirmeye Farklı Bir Bakış.” *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Gerileme Paradigmasının Sonu*, Ed. Mustafa Armağan, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), s. 152.

³ Mustafa Sakal, Ali Gökhan Gökçek, “Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve Reform”, *Sosyoekonomi*, C.25, S.34, (Ekim 2017), s. 11-32.

devletin malî reformlar ve iç borçlanma teknikleri gibi yenilikçi çözümlerle malî yapıyı ayakta tutmaya çalıştığını ve idari sistemde tam anlamıyla bir çöküşün yaşanmadığını vurgulamaktadır.⁴

16. yüzyılda bozulmaların görüldüğü başka bir alan ise eğitim olmuştur. Bu yüzyılın ilerleyen dönemlerinde Osmanlı eğitim sisteminde belirli aksaklıkların ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Kuruluşlarından itibaren yüksek nitelikli eğitim kurumları olarak işlev gören medreseler, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren liyakatten ziyade iltimasın etkili olduğu bir atama sistemine yönelmiştir. Ancak bu değişim süreci tüm medreseler için geçerli olmayıp, farklı bölgeler ve derecelerdeki kurumlar arasında önemli nitelik farklarının olduğunu da belirtmekte fayda vardır. Bu nedenle, eğitimdeki aksaklıkları tüm medrese sistemine genellemek doğru olmayacaktır.⁵ Benzer şekilde, Osmanlı askerî teşkilatında da bozulmalar görülmektedir. Yeniçeri Ocağı, başlangıçta disiplinli iken zamanla rüşvet ve nüfuzla bu ilkelerden sapmıştır.⁶ 16. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde devşirme sistemine sadık kalınmaması, disiplinsiz bireylerin orduya katılmasına ve ordunun savaş gücünün zayıflamasına yol açmıştır.⁷ Bu durum, askerî reform ihtiyacını doğurmuş, ancak yeniçerilerin isyan etme olasılığı nedeniyle köklü değişiklikler yapılmamıştır. Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda Avrupa ile ekonomik bütünleşme sağlasa da geleneksel yapının dönüşmemesi malî krizi derinleştirmiştir. Enflasyon ve para politikalarındaki istikrarsızlık, akçenin değer kaybetmesiyle büyük bir finansal çıkmaza sürüklemiştir. Reform arayışları yüzeysel kalmış ve kalıcı çözümler üretilmemiştir. 16. yüzyılda Lütü Paşa gibi bazı devlet adamlarının reform önerileri gündeme gelmiş; daha sonraki yüzyılda ise Koçi Bey benzer eleştirilerde bulunmuştur.

⁴ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014), s.36-62.

⁵ Feridun Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), s.278-407.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, (Ankara: TTK Basımevi, 1988), s. 75-83.

⁶ Ahmed Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1969), s.94.; Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *TDV.İA*, C.8, (Eskişehir: 1997), s. 385-389.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.3, (Ankara: TTK Basımevi, 1988), s. 275.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği

Lütfi Paşa'nın önerileri köklü değişikliklere yol açmamıştır. Bu yapısal bozulmalar, ilerleyen yıllarda daha büyük krizlerin habercisi olmuştur.⁸ Bu reform çabalarının sınırlı etkisi, Osmanlı devlet mekanizmasındaki yapısal sorunların ilerleyen yıllarda daha büyük çaplı krizlere dönüşmesinin zeminini hazırlamıştır.

17. yüzyılın ortalarında Osmanlı merkezî otoritesinin zayıfladığı bir dönemde sadrazamlığa kadar yükselen İpşir Mustafa Paşa, aynı zamanda siyasi çekişmelerin merkezinde yer almıştır. Göreve gelmesiyle birlikte özellikle İstanbul'daki yeniçeriler ve saray çevresinde etkili olan hizipler tarafından ciddi bir dirençle karşılanmıştır. Yeniçeri Ocağı ile ilişkileri giderek gerginleşmiş, malî sıkıntılar ve taşradaki huzursuzluklar yönetimine duyulan güveni zayıflatmıştır. Aynı dönemde Kara Murad Paşa⁹ ve saraydaki diğer nüfuzlu aktörler, İpşir Paşa'nın iktidarını sarsmak amacıyla çeşitli siyasi manevralarda bulunmuşlardır. Ancak İpşir Mustafa Paşa da kendi hizbi içerisinde etkin bir konumdaydı ve bu nedenle söz konusu çekişmeler, karşılıklı güç mücadelelerinin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Bu süreçte Celali lideri Kara Abaza Hasan Ağa ile kurduğu ittifak, merkezdeki siyasal dengeleri daha da karmaşık hale getirmiştir. İstanbul'da artan hoşnutsuzluk ve yeniçerilerin baskıları sonucunda, Sultan IV. Mehmed İpşir Mustafa Paşa'nın sadrazamlıktan azledilmesine ve ardından idamına onay vermiştir. 1655 yılında gerçekleşen idamı, dönemin Osmanlı siyasetinde sadrazamların görevlerinin ve can güvenliklerinin ne denli kırılgan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, İpşir Mustafa Paşa'nın idamı, sadrazam katilleri arasında özgün bir vaka olarak değil, dönemin saray içi hizip mücadeleleri ve istikrarsız siyasal ortamının tipik bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Bu çalışma, İpşir Mustafa Paşa'nın idari ve askerî kariyerini, 17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde yaşanan siyasi ve toplumsal dönüşümler bağlamında ele almaktadır. Osmanlı taşra yönetimi, Celali hareketleri ve merkez-taşra ilişkileri üzerine kapsamlı araştırmalar bulunmakla birlikte, İpşir Mustafa Paşa'nın yönetim anlayışı ve güç dengeleri içindeki özgün konumu üzerine yapılmış çalışmalar

⁸ Sakal, s. 21-26.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdülkadir Özcan, "Kara Murad Paşa", *Belleten*, C.63, S.237, (Ağustos 1999), s. 489-508.

sınırlı kalmıştır. Bu araştırma, İpşir Mustafa Paşa'nın yükselişini ve düşüşünü odak noktasına alarak, dönemin siyasi yapısındaki dinamikleri değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, çalışmada Osmanlı taşra yönetiminin işleyişi, merkez ile taşra arasındaki gerilimler ve sadrazamlığının sona ermesine yol açan faktörler analiz edilerek, dönemin güç mücadelelerinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Ancak çalışmanın kapsamı, İpşir Mustafa Paşa örneği üzerinden sınırlı tutulmuş olup, ulaşılan sonuçlar dönemin genel yapısına dair daha geniş çıkarımlar için bir zemin oluşturma iddiası taşımamaktadır.

1. Sadrazamlığa Yükselişi

İpşir Mustafa Paşa (1607-1655), Osmanlı İmparatorluğu'nda askerî ve idari görevlerde bulunmuş bir devlet adamıdır. Kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, bazı kaynaklarda Abaza asıllı olduğu belirtilmektedir.¹⁰

İpşir Mustafa Paşa'nın saraya girmeden önceki hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunmakla beraber bazı araştırmacılar, onun Revan ve Bağdat Seferleri sırasında ordu hizmetine katılarak dikkat çektiğini belirtmektedir.

IV. Murad döneminde saray hizmetinde bulunan İpşir Mustafa Paşa, silahdar rütbesine kadar yükselmiş ve ardından mirahurluk görevine getirilmiştir. Revan Seferi sırasında Osmanlı ordusunun düzenlenmesi ile lojistik desteğin sağlanmasında görev almıştır. Mirahur rütbesinin hiyerarşik konumu dikkate alındığında, bu katkının sınırlı idari sorumluluklar çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği unutulmamalıdır.¹¹ Bağdat Seferi sırasında da mirahur olarak görev yapan İpşir Mustafa Paşa, bu süreçte doğrudan saray çevresinde üst düzey bir nüfuz kazanmasa da görevlerini başarıyla sürdürmüştür. Seferin ardından Halil Ağa'nın Özi Muhafızlığı'na atanmasıyla boşalan Büyük Mirahurluk makamına terfi etmesi, onun sadakat ve hizmetlerinin Osmanlı yönetimi nezdinde takdir edildiğini göstermektedir.

¹⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayan, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), s.790,791.; İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1958), s.142.

¹¹ Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler", *Tarih Dergisi*, S.24, (Haziran 2011), s. 46.; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, C.2, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları ,2008), s. 541.; Mehmet Fatih Gökçek, "IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne Dair Anonim Bir Eser: Feth-i Bağdâd Kıssası", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (Ocak 2018), s. 273.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği

Bununla birlikte mirahurluğun devlet teşkilatı içindeki konumunun sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu terfi mutlak bir siyasi yükselişten ziyade, saray hiyerarşisi içinde doğal bir kademe ilerlemesi olarak değerlendirilmelidir.¹²

Bağdat Seferi dönüşünde Diyarbakır'da Sultan IV. Murad'ın huzuruna çıkan İpşir Mustafa Paşa, Budin Beylerbeyliği'ne atanarak Osmanlı taşra yönetiminde doğrudan sorumluluk üstlenmiştir.¹³ Kâtip Çelebi'nin Fezleke'sinde de belirtildiği gibi, bu atama Osmanlı taşra yönetiminin güçlendirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur. Böylece İpşir Mustafa Paşa, mirahurluktan beylerbeyliğe yükselerek valilik dönemine adım atmış ve Osmanlı yönetiminde daha etkin bir rol oynamaya başlamıştır.¹⁴

1639 yılında Budin Beylerbeyliği'ne atanan İpşir Mustafa Paşa, bölgenin idari ve askerî sorumluluklarını üstlenmiştir. Görevi sırasında Sultan'a, bölgedeki askerî tehditler, serhat hattındaki savunma tedbirleri ve yerel idari düzenlemelere ilişkin çeşitli raporlar sunmuştur. Bu raporlarda özellikle sınır güvenliğinin sağlanması, yerel sipahi teşkilatının düzenlenmesi ve tahkimat faaliyetlerinin iyileştirilmesine yönelik talepler ön plana çıkmaktadır. Paşa'nın bu faaliyetleri, Osmanlı taşra yönetiminde bir beylerbeyinin standart görev tanımı çerçevesinde değerlendirilebilir.

Budin Beylerbeyliği sırasında İpşir Mustafa Paşa'nın, taşra idaresine ilişkin meselelerle doğrudan ilgilendiği de arşiv belgeleriyle sabittir. Paşa, Sultan'a yazdığı bir mektupta, kendisine gönderilen hediyeler için teşekkür etmiş, bunun yanı sıra Çehlerin Nemçe kralına ve ülkesine yönelik istila girişimini aktarmıştır. İpşir Mustafa Paşa, bu girişimin Osmanlı kuvvetlerinin müdahalesiyle bertaraf edildiğini, sınırların güvenlik altında olduğunu ve halkın Sultan için dua ettiğini belirtmiştir. Mektubun devamında ise, Tımaşvar Defterdarı Mehmed Efendi hakkında halktan gelen şikâyetler üzerine başlatılan soruşturmanın sonuçlarına değinmiş, yapılan değerlendirmeler sonucunda Mehmed Efendi'nin malî işlerde

¹² Aktepe, s.46.; Naîmâ Mustafa Efendi, *Naîmâ Tarihi*, Çev. Zuhuri Danışman, C.3, (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1969), s. 1423.

¹³ Ömer Kucak, *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Ağustos 2007), s. 114.

¹⁴ Zeynep Aycibin, *Kâtib Çelebi Fezleke (Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655), C.2*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2016), s. 810.

yetkin olduğu ve görevine devam etmesinin uygun görüldüğünü ifade etmiştir. Bu mektup, Paşa'nın yalnızca askerî meselelerle değil, taşra yönetimindeki malî ve bürokratik işleyişle de yakından ilgilendiğini ortaya koymaktadır.¹⁵

İpşir Mustafa Paşa'nın taşra yönetimindeki uygulamaları, bazı kaynaklarda halkın memnuniyetini sağlamaya yönelik bir hassasiyet sergilediği şeklinde yorumlansa da dönemin müelliflerinden bazılarının özellikle vergi uygulamaları ve taşra halkına yönelik tutumu nedeniyle kendisine ciddi eleştiriler yönelttiği de göz ardı edilmemelidir. Bu durum, Paşa'nın idari uygulamalarının farklı çevrelerde farklı algılandığını göstermektedir.

Budin Beylerbeyiliği döneminde İpşir Mustafa Paşa'ya verilen serdarlık beratı, ona Macaristan sınırlarının korunması, sefer tertibi, tımar ve zeamet tevcihi gibi yetkiler tanımıştır. Ancak bu tür beratlarda benzer yetkilerin pek çok beylerbeyine de verildiği göz önüne alındığında, beratın içeriğini doğrudan İpşir Mustafa Paşa'nın şahsî liyakatiyle ilişkilendirmek doğru değildir. Beratın, daha çok Budin'in stratejik önemine ve serhat yönetiminin genel gereklerine işaret ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Öte yandan, İpşir Mustafa Paşa'nın Budin Beylerbeyiliği görevinden sonra Silistre, Maraş, Musul, Van, Karaman ve Tımaşvar beylerbeyiliklerinde de bulunduğu Aktepe'nin kayıtlarında belirtilmektedir.¹⁷

İpşir Mustafa Paşa, 1647'de Sivas Valisi Varvar Ali Paşa'nın isyanını bastırmakla görevlendirilmiştir. İsyanın temelinde, Sultan İbrahim'in, İpşir Mustafa Paşa'nın eşi Perihan'ı İstanbul'a getirme emrine Varvar Ali Paşa'nın karşı çıkması yatmaktadır. Bu durum, Varvar Ali Paşa'nın görevden alınmasına ve isyan etmesine yol açmıştır. İpşir Mustafa Paşa, devlete sadakat göstererek isyanı bastırmak için harekete geçmiş ve 1648'de Varvar Ali Paşa'nın güçlerini yenilgiye

¹⁵ BOA, TS.MA.e, 696/44.

¹⁶ Fatih Bayram, "Sarı Abdullah'ın Düstûru'l-İnşâ'sındaki Serdarlık Beratları", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi*, S.15, (2020), s. 14.

¹⁷ Aktepe, s.46.; bunun yanı sıra bazı arşiv belgeleri İpşir Mustafa Paşa'nın 1640 yılında Rumeli beylerbeyiliği görevini yürüttüğünü de ortaya koymaktadır. İpşir Mustafa Paşa bu görevi yürüttüğü esnada aşar ve rüsum tahsiline ilişkin çeşitli idari işlemler yürütmüştür. Arşiv belgelerine göre, sabık vali Silahdar Mustafa Paşa ile ilgili bir vergi davası lehine sonuçlanmış, ayrıca hasat dönemi ve vergi toplama işlemleri hakkında düzenli yazışmalar gerçekleştirilmiştir. BOA, TS.MA.e, 220/37.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği

uğratarak isyanı sona erdirmiştir.¹⁸ 1649'da Şam Valiliği'ne atanan İpşir Mustafa Paşa, Sayda ve Beyrut mukataalarının yönetimi ile Dürzî reisleri arasındaki gerilimler gibi idari ve askerî sorunlarla mücadele etmiştir. Ma'noğulları ve Dürzîlerle yaşanan çatışmalar, Osmanlı egemenliğini yeniden tesis etme çabalarını şekillendirmiştir. Halk desteğinden yoksun kalması, yönetimini zorlaştırırken¹⁹ İstanbul'a ve sadrazama bağlılığını mektuplarla ifade ederek diplomatik ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır.²⁰

1648'de İpşir Mustafa Paşa'nın Abaza Hasan Ağa ile kurduğu ittifak, kariyerinde belirleyici rol oynayan olaylardan biridir. Abaza Hasan, Melek Ahmed Paşa'nın sadrazamlıktan azline yol açan isyanın liderliğini üstlenmiş, ancak Türkmen ağalığının elinden alınması üzerine isyan etmiş ve Üsküdar'da asker toplamıştır.²¹ Osmanlı yönetimindeki kargaşa, İpşir Paşa'nın Abaza Hasan'a yönelik tutumunu şekillendirmiştir. Başlangıçta ona karşı serasker olarak atanmışsa da daha sonra bu görevden alınmıştır. Ancak Abaza Hasan'ı desteklemeyi tercih etmiş ve Orta Anadolu'daki sancak beyleri ile valilerin ona katılması, İpşir Paşa'nın nüfuzunu artırmıştır. İsyanın ardından İpşir Paşa Halep Valiliği'ne atanırken, Abaza Hasan Türkmen Voyvodalığı görevini geri almıştır.²²

1651 yılında Halep Beylerbeyliği'ne atanan İpşir Mustafa Paşa, 1652 yılında şehre gelerek görevine başlamıştır. Paşa, görev süresinin başlarında halk arasında "fukara babası" olarak anılmış, özellikle yeniçeriler ve sipahiler arasındaki barışı tesis etmek amacıyla şehir yöneticilerine yemin ettirerek idari uyum ve disiplini sağlama çabasında bulunmuştur. Ancak zamanla uyguladığı

¹⁸ Evliya Çelebi, C.5, s. 33,34.; Ancak Ahmet Önal'ın değerlendirmesine göre: Varvar Ali Paşa İsyanı'nın temelinde İpşir Mustafa Paşa'nın eşi Perihan'ın İstanbul'a gönderilmesi meselesinden ziyade, Sivas eyaletinde uygulanan ağır vergi talepleri ve merkezî idarenin baskıcı uygulamalarına karşı gelişen yerel hoşnutsuzluklar belirleyici olmuştur. Ahmet Önal, "Varvar Ali Paşa ve İsyanı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.39, (İstanbul: 2018), s. 1-36.

¹⁹ Münir Aktepe, "İpşir Mustafa Paşa", *TDV.İA*, C.22, (İstanbul: 2000), s. 375.; Aytekin Şenzybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzîlik", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.31, (2011), s. 202-206.

²⁰ BOA, TS.MA.e, 301/21.

²¹ Mücteba İlgürel, "Abaza Hasan", *TDV.İA*, C.1, (İstanbul:1988), s.10,11.

²² Evliya Çelebi, C.3, 1. Kitap, s.356,357.; Hasan Kuşçu, "Abaza Hasan Paşa", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, 2007), s. 5.; Naîmâ, C.5, s. 2210.

bazı malî politikalar halkın tepkisine yol açmış ve keyfi davranışlar sergilediği yönünde eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bu durum, Paşa'nın idari uygulamalarının farklı toplumsal kesimler tarafından farklı biçimlerde algılandığını göstermektedir.²³

Görevi sırasında İpşir Mustafa Paşa'nın Hazine-i Âmire'ye 5.000 kuruşluk bir ödeme yaptığı kaydedilmiştir. Bu ödeme, taşra idarecilerinin dönemsel olarak yerine getirdiği malî yükümlülüklerin bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Halep Valiliği sürecinde dikkat çeken gelişmelerden biri de Birecik Alaybeyisi Abdülkadir Bey hakkında yürütülen tahkikat olmuştur. Yapılan soruşturma sonucunda ihbarların asılsız olduğu anlaşılmış ve Abdülkadir Bey'in görevini başarıyla sürdürdüğü tespit edilmiştir. Dönemde Halep'te yaşanan ekonomik sıkıntılar ve asayiş sorunları ise taşra yönetiminin karşı karşıya kaldığı başlıca problemler arasında yer almıştır. Bu bağlamda, Cafer adlı bir şahsın padişaha gönderdiği mektupta, mevcut sorunların çözümü için merkezî müdahaleye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir. Tüm bu koşullara rağmen, İpşir Mustafa Paşa'nın bölgedeki Osmanlı otoritesini güçlendirme yönündeki çabalarını sürdürdüğü görülmektedir.²⁴

İpşir Mustafa Paşa'nın sadarete yükselişi, Osmanlı'daki iç siyasi çekişmelerin ve saray iktidar dengelerinin bir sonucudur. Derviş Mehmed Paşa'nın hastalığı, sadaret makamında bir boşluk yaratmış ve bu süreçte Enderun'daki has odalılar ile sipahilerin desteği, İpşir Paşa'yı öne çıkarmıştır. Ayşe Sultan ve Mercan Ağa'nın aracılığıyla saraya iletilen bu tercih, 1654 Ekim'inde padişahın onayıyla resmîyet kazanmıştır. Paşa'nın sadareti, Anadolu ve Arap eyaletlerinde destek bulurken, yeniçerilere karşı sergilediği sert tutum, Osmanlı iç siyasetinde huzursuzluk yaratmıştır.²⁵ Melek Ahmed Paşa'nın sadaret kaymakamlığı yaptığı esnada²⁶ İstanbul'a gelişi geciken İpşir Mustafa Paşa, Halep ve Şam'daki meselelerle ilgilenirken, saraydaki rakipleri onun yerine başka bir vezir atanması için girişimlerde bulunmuştur. Kaptan-ı Derya Kara Murad Paşa'nın, Paşa'nın sadareti konusunda padişahı ikna etmesiyle bu planlar boşa çıkmıştır. Nihayet

²³ Aktepe, s. 48,49.

²⁴ BOA, TS.MA.e, 1040/32.; BOA, TS.MA.e, 705/45.

²⁵ Evliya Çelebi, C.3, 2. Kitap, s. 638,639.; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 229.; Naîmâ, C.5, s. 2467-2469.; Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, C.2, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), s. 301,302.

²⁶ BOA, A.RSK.d, nr.1526, s. 348.; BOA, A.RSK.d, nr.1527, s. 95.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği

padişahın hatt-ı hümayunu ile İstanbul'a davet edilen İpşir Mustafa Paşa, Üsküdar'da Ayşe Sultan'ın sarayında karşılanmış ve ardından padişahla görüşmek üzere İstanbul'a giriş yapmıştır.²⁷ 1655'te Ayşe Sultan ile evliliği, Osmanlı hanedanının, Paşa'yı devlet otoritesine bağlama stratejisinin bir parçası olarak görülmelidir. Bu evlilik, İpşir Mustafa Paşa'nın taşradaki bağımsız gücünü sınırlandırmayı ve onu merkezi yönetimin denetimine almayı amaçlamıştır. Ancak sadareti boyunca artan siyasi çekişmeler ve muhalefet, bu stratejinin farklı bir boyut kazanmasına yol açmıştır.²⁸

İpşir Mustafa Paşa, sadarete gelmeden önce özellikle Halep Valiliği sırasında giriştiği bazı reform teşebbüsleriyle dikkat çekmiştir. Bu dönemde rüşvetin önlenmesi, adil yönetim anlayışının benimsenmesi ve liyakate dayalı atamaların yapılması yönünde girişimlerde bulunmuştur. Ancak Aktepe'nin de işaret ettiği üzere, Paşa'nın bu ıslahat teşebbüsleri zamanla kendi uygulamaları tarafından ihlal edilmiş, böylece reform söylemi ile fiili uygulama arasında önemli bir tutarsızlık ortaya çıkmıştır.²⁹

İpşir Mustafa Paşa, devletin zayıflamasının temel nedenini yöneticiler arasındaki yozlaşmada görmüş ve valiler ile kadılar gibi taşra yöneticilerinin görev sürelerinin sınırlandırılması gerektiğini savunmuştur. Ancak dönemin genel sorununun, devlet görevlilerinin sık değiştirilmesi olduğu düşünüldüğünde, bu tür bir önerinin uygulamadaki yapısal sıkıntıları gidermede ne ölçüde etkili olabileceği tartışmalıdır.

Sadarete geldikten sonra ise İpşir Mustafa Paşa'nın reform söylemleri büyük ölçüde sonuçsuz kalmıştır. Rüşvet ve yolsuzluk gibi yapısal problemler devam etmiş, önceki yönetimlere mensup birçok kişi görevden alınarak mallarına el konulmuş, muhalif unsurlar tasfiye edilmiştir. Valide Sultan'ın müdahalelerine rağmen Paşa, sert bir yönetim anlayışı benimsemiş; ancak bu sertlik, idari bütünlüğü sağlama amacının yanı sıra kişisel çıkarlarını gözetken bir yaklaşım izlediği yönünde eleştirilere de zemin hazırlamıştır. Böylece İpşir Mustafa

²⁷ Evliya Çelebi, C.3, 2. Kitap, s. 642,643.; Naîmâ, C.6, s. 2549.; BOA, TS.MA.e, 779/15.

²⁸ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2011), s.81,82.; Selim Parla, "Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar", *Tarih Okulu Dergisi*, S.15, s. 83.

²⁹ Aktepe, s.49.

Paşa'nın reformist imajı ile sadareti dönemindeki uygulamaları arasındaki uyumsuzluk belirgin bir hâl almıştır.³⁰

2. Katline Giden Süreçte Rol Oynayan Faktörler

2.1. Sosyal, Ekonomik ve Askerî Dinamikler

17. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin zayıflaması, devlet yönetiminde artan huzursuzluklar ve çıkar çatışmaları, İpşir Mustafa Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan sürecin temel dinamiklerini oluşturmuştur. Bu dönemde yalnızca Anadolu ve İstanbul değil, Rumeli, Arap vilayetleri ve diğer taşra eyaletleri de dâhil olmak üzere imparatorluğun farklı bölgelerinde siyasi ve askerî çekişmelerin derinleştiği görölmektedir. Özellikle sekban ve sarıca gibi taşra kökenli askerî grupların devlet içindeki etkisi belirginleşmiş, merkez-taşra ilişkileri daha kırılgan bir hâl almıştır. İpşir Mustafa Paşa, iktidarını bu tür unsurlara dayanarak sürdürmeye çalışmış, ancak uygulanan baskı politikaları ve yönetimde ortaya çıkan adaletsizlikler hem halkın hem de askerî çevrelerin tepkisini artırmıştır. Bu tepkiler, Paşa'nın siyasi konumunun zayıflamasına ve iktidarının son bulmasına zemin hazırlamıştır.

İpşir Mustafa Paşa'nın yönetimi, Anadolu'daki yerel güçler ile merkezi otorite arasındaki dengeyi zayıflatarak önemli bir krizin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sadarete geldikten sonra, Anadolu'da sekban ve sarıca birliklerine dayalı bir idare anlayışı benimsemiş, bu unsurların kontrolünü sağlamak amacıyla sert ve baskıcı yöntemlere başvurmuştur. Bu çerçevede Anadolu'ya atanan valiler ve yerel yöneticiler, halktan zorla vergi toplamış ve çeşitli baskı uygulamalarında bulunmuşlardır.

Bu uygulamalar, taşra halkı arasında ciddi bir hoşnutsuzluk yaratmış ve mevcut şikâyetlerin kadılar, beylerbeyiler veya merkezdeki temsilciler aracılığıyla İstanbul'a iletilmesine yol açmıştır. Söz konusu şikâyetlerin artması, İpşir Mustafa Paşa'ya yönelik merkezdeki muhalefetin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Nihayetinde, Paşa'nın sert idare tarzı hem taşrada hem merkezde siyasi desteğinin aşınmasına neden olmuştur.

Paşa'nın en büyük destekçileri olan sekban ve sarıcaları kontrol altında tutabilmek için ekonomik güce ihtiyaçı vardı. Ancak devlet hazinesinin

³⁰ İnalçık, s.308.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği

yetersizliği, Paşa'nın askerlerine verdiği vaatleri yerine getirmesini güçleştirmiş bu da sekban ve sipahi birliklerinde huzursuzluk yaratmıştır. Anadolu'daki sekban birliklerinin liderlerinden Ahmed Paşa ve Bolu Sancakbeyi olarak atanan Kürd Mehmed'in uyguladığı baskı ve keyfi vergilendirme politikaları halkın ekonomik durumunu daha da kötüleştirmiş ve devlet içindeki güvensizliği derinleştirmiştir.³¹

İpşir Mustafa Paşa'nın sadaret dönemi, onu destekleyen askerî unsurların çıkar beklentilerine yeterince karşılık verememesi nedeniyle ciddi bir siyasi krizle sonuçlanmıştır. Başlangıçta sekban ve sipahi gruplarının desteğine dayanan Paşa, zamanla bu unsurların taleplerini karşılamakta yetersiz kalmış, bu da söz konusu grupların İstanbul'da çeşitli eylemler düzenleyerek devlet mekanizması üzerinde doğrudan baskı kurmaya çalışmalarına yol açmıştır.

Bu süreçte yalnızca askerî gruplar değil, aynı zamanda dinî liderler ve ulema sınıfı da İpşir Mustafa Paşa'ya karşı bir muhalefet cephesi oluşturmuştur. Yeniçerilerin Orta Camii'nde şikâyet dilekçeleri okutması ve ulemadan destek aramaları, Paşa'ya yönelik tepkilerin yalnızca askerî değil aynı zamanda dinî ve toplumsal bir boyut kazandığını göstermektedir. Bu çok yönlü muhalefet, İpşir Mustafa Paşa'nın siyasi meşruiyetinin zayıflamasına ve iktidarının son bulmasına zemin hazırlamıştır.

Tüm bu olumsuz gelişmeler, İpşir Mustafa Paşa'nın sadareti boyunca giderek derinleşen bir krizin ortaya çıkmasına yol açmış ve sonunda sipahi ile yeniçeri gruplarının ortak hareketiyle Paşa'nın görevden alınması ve idam edilmesiyle sonuçlanmıştır. İstanbul'da oluşan genel huzursuzluk atmosferi kadar, Anadolu başta olmak üzere taşra eyaletlerinde yaşanan yönetim krizleri ve halkın artan hoşnutsuzluğu da Paşa'nın iktidarının son bulmasında belirleyici olmuştur. Taşrada görevlendirilen valilerin keyfi vergi toplama ve baskıcı uygulamaları, halk arasında ciddi bir memnuniyetsizlik yaratmış ve bu tepkiler, dolaylı yollarla merkezî otoriteye ulaşarak Paşa'ya yönelik muhalefeti güçlendirmiştir.³²

³¹ Ahmet Boztaş, *Islahat Döneminde Bolu Tarihi (1868-1869) (937 No'lu Şer'îye Sicili Defterine Göre)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Bolu: 2006), s. 33.

³² İnalçık, s. 309,310.; Naîmâ, C.6, s. 2564-2569.; J. Von Hammer, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.2, (İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, 2011), s. 1340

Sonuç olarak, İpşir Mustafa Paşa'nın katline giden sürecin temelinde sosyal, ekonomik ve askerî unsurlar bir arada rol oynamış, merkezi otoritenin zayıflaması, halkın yönetimden duyduğu memnuniyetsizlik ve askerî grupların beklentilerinin karşılanmaması, bu süreci hızlandıran başlıca etkenler olmuştur.

2.2. Kara Murad Paşa'nın Rolü

17. yüzyılın ortalarında Osmanlı yönetiminde, özellikle askerî ve bürokratik kadrolar arasında yaşanan çekişmeler önemli hizipleşmelere yol açmıştır. Bu hizipleşmenin en belirgin örneklerinden biri, Enderun kökenliler ile Yeniçeri Ocağı kökenliler arasındaki rekabette gözlemlenmektedir. İpşir Mustafa Paşa ile Murad Paşa arasındaki düşmanlık da yalnızca kişisel bir husumet değil, bu iki farklı zümre arasındaki güç mücadelesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Naîmâ, Murad Paşa'nın İpşir Mustafa Paşa'yı hiçbir zaman sevmediğini ve bu düşmanlığın derin bir ayırmadan kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak Naîmâ'nın olayları İpşir Mustafa Paşa'nın ölümünden yaklaşık yarım asır sonra kaleme aldığı dikkate alındığında, anlatımının doğrudan bir şahitlik değil, dönem rivayetlerinin ve tarihi yorumların süzgecinden geçmiş bir aktarım olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla, bu münaferetin hem kişisel rekabet unsurları taşıdığı hem de farklı zümresel çıkarların çatışmasını yansıttığı bir çerçevede değerlendirilmesi daha isabetli görünmektedir.³³ İki taraf arasındaki düşmanlık doğrudan açık çatışmalara dönüşmemiş, bunun yerine her iki taraf da uygun bir fırsat bekleyerek karşı tarafı saf dışı bırakmaya yönelik stratejiler geliştirmiştir. İpşir Mustafa Paşa'nın daha önceki yıllarda Murad Paşa'yı bertaraf etmeye yönelik planlar yaptığı, buna karşılık Murad Paşa'nın da İpşir Mustafa Paşa'nın İstanbul'a gelişini fırsat bilerek sadaret makamını ele geçirme çabası içine girdiği anlaşılmaktadır. Bu gelişmeler, dönemin Osmanlı siyasi ortamında bireysel hırsların kurumsal hizipleşmelerle nasıl iç içe geçtiğini göstermektedir.

İpşir Mustafa Paşa, İstanbul'a gelişinden sonra sergilediği tutumla mevcut siyasi rekabetleri derinleştirmiştir. Murad Paşa ile arasındaki gerilim, eski kethüdası Mehmed Efendi'yi hediyeşiz bir şekilde İzmit'e göndermesi ve Murad Paşa'nın

³³ Kasım Bolat, "Naîmâ'ya Göre Devlet Adamları Arasında Muhalefet", *Tarih Okulu*, S.13, (Sonbahar-Kış 2012), s. 101,103.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği

yakınlarından Deli Birader'i gözaltına alması gibi adımlarla daha görünür hâle gelmiştir. Murad Paşa'nın, Deli Birader'in serbest bırakılması için gösterdiği girişimler sonuçsuz kalmış, İpşir Mustafa Paşa ise Deli Birader'i borçlandırarak cezalandırmıştır. Bu gelişmeler, iki paşa arasındaki siyasi rekabetin ve kişisel husumetin daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Öte yandan, Murad Paşa'nın Enderun çevresindeki bazı gruplar tarafından desteklendiği dikkate alındığında, İpşir Mustafa Paşa ile Murad Paşa arasındaki mücadelenin sadece köken temelli (Enderun-Yeniçeri Ocağı) bir ayrışmadan ibaret olmadığı, saray çevresinde çıkar ve nüfuz mücadelesine dayalı hizipleşmelerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Murad Paşa'ya padişahın iltifat etmesi ve kendisine İpşir Mustafa Paşa'nın bilgisi dışında hediyeler sunulması, İpşir Mustafa Paşa'nın tepkisini daha da artırmıştır. Bu süreçte İpşir Mustafa Paşa, donanma için gerekli malî kaynakları temin etmede isteksizlik göstermiş ve böylece devlet işleyişinde bazı aksamaların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu gelişmeler Paşa'nın siyasi pozisyonunun daha da zayıflamasına neden olmuştur.

Murad Paşa, yaşanan zorluklara rağmen donanma için gerekli parayı sağlamış ve bu süreçte İpşir Mustafa Paşa'ya karşı gizlice bir ittifak kurmayı başarmıştır. Kürd Mehmed ve Abaza Hasan gibi figürlerle gizli görüşmeler yaparak, İpşir Mustafa Paşa'ya karşı destek toplamıştır. Aynı dönemde Murad Paşa, İpşir Mustafa Paşa'nın zulmünden mağdur olan kişileri yanına almış ve onlarla iş birliği yaparak, İpşir Mustafa Paşa'ya karşı bir isyan hareketi başlatmıştır. Bu kişiler, İpşir Mustafa Paşa'nın haksızlıklarına karşı durduklarını belirterek Murad Paşa'nın tarafına geçmişlerdir. Ayrıca Murad Paşa, Şaban Halife'yi de yanına çekmiş ve İpşir Mustafa Paşa'nın devlete zarar veren eylemleri hakkında bilgi almıştır. Şaban Halife, Murad Paşa'nın yanında yer alacağını belirterek, isyanın büyümesine katkı sağlamıştır.³⁴

2.3. Ulemanın Rolü

8 Mayıs 1655 tarihinde, Kürd Mehmed önderliğinde patlak veren isyan, İpşir Mustafa Paşa'nın sadareti döneminde ortaya çıkan yönetsel zafiyetlerin ve askerî gruplar arasındaki hoşnutsuzluğun bir sonucu olarak gelişmiştir. Murad Paşa'nın vaatleri doğrultusunda Kürd Mehmed, sipahi birliklerini yanına alarak Üsküdar'dan İstanbul'a geçmiş ve At Meydanı'nda isyancı güçleri toplamıştır.

³⁴ Naîmâ, C.6, s. 569-2577.; Hammer, s. 1340,1341.

Bu hareket doğrudan İpşir Mustafa Paşa'nın yönetimine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış ancak Osmanlı merkezi idaresinin genel zafiyetlerine yönelik daha geniş bir hoşnutsuzluk zemininde büyüme eğilimi göstermiştir.

İsyancılar, merkezi yönetimdeki zulmün son bulmasını talep etmiş ve yeniçeri teşkilatını da bu harekete dahil etmeye çalışmışlardır. Başlangıçta isteksiz davranan yeniçeri ağası, zorla ikna edilmiş ve böylece isyanın genişlemesine katkı sağlamıştır. İsyanın lideri Kürd Mehmed yaptığı konuşmalarda, Osmanlı toplumunda ayrışmalara neden olan zulüm uygulamalarını eleştirmiş ve sipahi ile yeniçeri birlikleri arasındaki eski rekabeti aşarak iki grubun ortak hareket etmesini sağlamıştır.

Bu süreçte ulema da devreye girmiş, isyancılara destek vermek amacıyla çeşitli fetvalar sunulmuştur. Ulemanın isyana verdiği destek, askerî grupların eylemlerini meşrulaştırmak ve halk desteğini artırmak amacıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte dinî meşruiyet arayışı ve fetva alınarak isyana toplumsal zemin sağlanması, Osmanlı tarihinde benzer pek çok isyanda da gözlemlenen olağan bir uygulamadır. Bu bağlamda ulemanın isyan sürecindeki rolü, hareketin meşruiyet iddiasını güçlendirmekle birlikte, mevcut siyasi dengeleri değiştirme girişiminin parçası olarak değerlendirilebilir.³⁵

Murad Paşa'nın perde arkasındaki desteği, 1655 isyanının şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Murad Paşa, isyanı İpşir Mustafa Paşa'yı sadarettten uzaklaştırmak için bir fırsat olarak değerlendirmiş ve isyancı gruplara doğrudan olmasa da dolaylı biçimde yön vermiştir. İsyan, padişahın otoritesi adına ilk etapta bazı direnç gösterilmesine rağmen, özellikle saray çevresi ve devlet ricalinin pasif tutumu nedeniyle kısa sürede etkili bir baskıya dönüşmüştür. IV. Mehmed'in yaşının küçük olması ve devlet işlerinin büyük ölçüde saray erkanı ve valide sultan gibi figürler tarafından yönlendirilmesi göz önüne alındığında, padişahın kişisel iradesinden ziyade çevresinin tavrının belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

İsyan sürecinde, ulema ve din adamlarının etkisiyle isyancılar, İpşir Mustafa Paşa ile bazı diğer yüksek düzeyli devlet görevlilerinin görevden alınmasını ve cezalandırılmasını talep etmişlerdir. Ancak bu hareket, doğrudan devlete karşı bir başkaldırı değil, mevcut idareden ve özellikle İpşir Mustafa Paşa'nın uygulamalarından duyulan hoşnutsuzluğın bir yansıması olarak değerlendirilmelidir. İsyanın dinî ve ahlaki bir meşruiyet zeminine oturtulmaya

³⁵ Naîmâ, C.6, s. 2578-2585.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği

çalışılması, hareketin daha geniş bir destek bulmasına katkı sağlamış, ancak temel hedef merkezî otoritenin kökten yıkılması değil, mevcut sadaret yönetiminin değiştirilmesi olmuştur.

İsyanın büyümesini engellemek amacıyla saray çevresinde çeşitli girişimlerde bulunulmuşsa da devlet adamlarının önemli bir kısmı, İpşir Mustafa Paşa'nın devrilmesini kendi siyasi çıkarları doğrultusunda değerlendirme yoluna gitmiştir. Murad Paşa, mevcut koşulları kullanarak IV. Mehmed üzerinde etkili olmuş ve onu isyancılarla uzlaşma yoluna yönlendirmiştir. Ancak dönemin koşulları dikkate alındığında, IV. Mehmed'in yaşının küçük olması nedeniyle devlet işlerinin doğrudan padişahın iradesiyle değil, saray erkanı ve özellikle valide sultan gibi etkin figürler aracılığıyla yürütüldüğü göz önünde bulundurulmalıdır.

Gelişen olaylar neticesinde, İpşir Mustafa Paşa görevden alınarak hapsedilmiş ve Murad Paşa vezir-i âzam olarak atanmıştır. Bu değişim sadece saray çevresindeki hiziplerin desteğiyle değil aynı zamanda ulema sınıfının da dolaylı desteğiyle gerçekleşmiştir. Böylece, 1655 isyanı doğrudan yalnızca askerî değil, bürokratik ve dinî çevrelerin de müdahil olduğu bir yönetim değişikliği ile sonuçlanmıştır.

İsyan sırasında, Ayasofya yakınlarındaki vezir-i âzam sarayı ile şeyhülislamın konağı yağmalanmış ve devletin üst düzey bürokratlarına yönelik cezalandırma amaçlı eylemler gerçekleştirilmiştir. İsyancılar, yalnızca askerî ve idari yetkililere değil aynı zamanda belirli dinî otoritelerle ilişkilendirilen kişilere de saldırılarda bulunmuşlardır. Önceki aşamalarda ulemanın bazı unsurlarının isyancılara destek verdiği anlaşılmakla birlikte bu destek tüm ulema sınıfı için geçerli olmamış, özellikle Şeyhülislam Ebû Sa'îd Mehmed Efendi gibi bazı yüksek din adamları doğrudan hedef alınmıştır. Dolayısıyla, ulemanın isyana bütüncül biçimde katıldığı yönündeki değerlendirmelerin dikkatli bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Padişah, İpşir Mustafa Paşa ve Şeyhülislam'ın öldürülmesini engellemeye çalışmış, ancak isyancılar, arkasında belirli bir ulema kesiminin desteğini bulmuş olmalarıyla birlikte, taleplerinden vazgeçmemiştir. Sonuçta, İpşir Mustafa Paşa'nın idamı kesinleşmiş ve padişahın müdahaleleri süreci durdurmakta yetersiz kalmıştır.³⁶

İpşir Mustafa Paşa'nın sadrazamlıktan azledilerek idam edilmesi sürecinde, dönemin Şeyhülislamı Ebû Sa'îd Mehmed Efendi'nin rolü tartışmalı bir şekilde

³⁶ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, s. 238-243.; İnalçık, s. 310-313.

gündeme gelmiştir. İsyancılar, Ebû Sa'îd Mehmed Efendi'nin de görevden alınmasını ve idam edilmesini istemişlerdir. Bu taleplerin, dönemin önde gelen vaizlerinden Şeyh Veli Efendi aracılığıyla padişaha iletildiği kaydedilmektedir. Şeyh Veli Efendi'nin, isyancıları yatıştırmaya yönelik girişimlerde bulunduğu, ancak bu çabalarının sınırlı bir başarı sağladığı ve isyancıların taleplerinin büyük ölçüde kabul gördüğü anlaşılmaktadır. Böylece isyan, yalnızca askerî değil, dinî ve bürokratik boyutları da kapsayan çok yönlü bir kriz hâline gelmiştir.

İsyan sürecinde, Nakîbü'l-eşrâf Zeyrekzâde, Şeyhülislam Ebû Sa'îd Mehmed Efendi'nin idam edilmesinin ulemanın otoritesine ve toplumsal saygınlığına ciddi zarar vereceğini ileri sürmüştür. Zeyrekzâde'ye göre, böyle bir uygulama ilerleyen dönemlerde başka dinî otoritelerin de farklı gerekçelerle hedef alınmasına zemin hazırlayabilir ve bu durum, toplumun dinî yapısında ve meşruiyet algısında ciddi sarsıntılara yol açabilirdi. Ulemânın, Osmanlı toplumunda reayadan farklı olarak, ilmî ve dinî otoriteyi temsil eden ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğunu vurgulayan Zeyrekzâde, bu nedenle bir Şeyhülislamın cezalandırılmasının kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca böyle bir örneğin gelecekte devlet otoritesi üzerindeki dinî meşruiyetin zayıflamasına neden olabileceği yönünde uyarılarda bulunarak, şeyhülislamın hayatının korunması gerektiğini savunmuştur.³⁷

İpşir Mustafa Paşa'nın idamı için verilen emir doğrultusunda, bostancıbaşı ve cellatlar görevlendirilmiş ve Paşa, boğularak öldürülmüştür. Cenazesi, Murad Paşa tarafından toplanan bazı ulema ve vezirlerin katılımıyla Kara Mustafa Paşa Türbesi'ne defnedilmiştir.³⁸

³⁷ Yücel Öztürk, "Osmanlı'da İktidar İnşa Aracı Olarak Ulema ve Seyfiye Eksenli Darbeler (XVI- XVIII. Yüzyıl), *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.1, (Yaz 2019), s. 179,180.

³⁸ Naîmâ, C.6, s. 2589-2593.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa Örneği Sonuç

İpşir Mustafa Paşa'nın sadrazamlığa yükselişi, 17. yüzyıl Osmanlı iç siyasetinde yaşanan dinamik değişimlerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. IV. Murad dönemi seferlerinde görev almış olmakla birlikte, bu dönemdeki askerî ve idarî sorumluluğu sınırlı kalmış, özellikle mirahurluk görevleri ile öne çıkmıştır. Sonraki yıllarda Budin ve Halep gibi önemli vilayetlerde üstlendiği görevler, ona taşrada yönetim deneyimi kazandırmış, ancak Halep Valiliği sırasında hem halk nezdinde hem de devlet merkezi açısından eleştirilere maruz kaldığı da kaynaklarda kaydedilmiştir.

İpşir Mustafa Paşa'nın sadrazamlığa atanması, yalnızca askerî başarılarının değil, aynı zamanda saray içindeki siyasi dengelerin, özellikle Ayşe Sultan ile evliliği gibi kişisel bağlantıların da etkisiyle mümkün olmuştur. Ancak sadrazamlık döneminde, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele, taşra idaresinde düzen sağlama ve merkezî otoriteyi güçlendirme yönündeki reform girişimleri istenilen sonuçları verememiştir. Paşa'nın kendi yönetim uygulamaları da zamanla halk arasında ve askerî sınıflar içinde ciddi hoşnutsuzluk yaratmış, idari başarısızlıklar artmıştır.

İpşir Mustafa Paşa'nın katline giden süreç, çok boyutlu bir kriz dinamiğinin sonucudur. Paşa'nın taşra idaresinde ve merkezde uyguladığı sert politikalar, Anadolu'daki sekban ve sipahi birlikleri arasında hoşnutsuzluğu artırmış, malî yükümlülüklerin yerine getirilememesi bu unsurların desteğini kaybetmesine yol açmıştır. İstanbul'da sipahi ve yeniçeri gruplarının birleşerek oluşturduğu muhalefet hareketi, dinî çevrelerden de sınırlı bir destek bulmuş, böylece İpşir Mustafa Paşa'nın yönetimi üzerindeki baskı yoğunlaşmıştır. Murad Paşa'nın bu süreci ustalıkla yönettiği ve farklı muhalif unsurları bir araya getirerek Paşa'ya karşı etkili bir siyasi hareket oluşturduğu anlaşılmaktadır.

İsyan ve İpşir Mustafa Paşa'nın öldürülmesi, Osmanlı merkez yönetiminde güç dengelerini belirli ölçüde değiştirmiştir. Ancak bu gelişmeleri devlete karşı dinî ve ahlaki bir başkaldırı niteliğinde değerlendirmek yerine, askerî ve bürokratik hiziplerin çıkar mücadelesi bağlamında değerlendirmek daha doğru olacaktır. Zira Osmanlı Devleti, bu tür iç krizlere rağmen merkezî yapısını koruyarak varlığını sürdürmeye devam etmiştir.

Padişah IV. Mehmed'in küçük yaşı dolayısıyla doğrudan siyasi süreçlere etkisinin sınırlı olduğu bu dönemde, saray çevresi, ulema ve askerî sınıfların güç

mücadelesi, yönetim kademelerinde belirleyici olmuştur. İpşir Mustafa Paşa'nın öldürölmesiyle birlikte sadece bireysel bir tasfiye yaşanmamış, aynı zamanda Osmanlı iç siyasetinde hizipleşmenin ve merkez-taşra ilişkilerindeki kırılganlığın daha da derinleştiği bir dönem başlamıştır. Bu süreç, Osmanlı devlet yapısında süreklilik gösteren merkezî otoriteye yönelik tehditlerin ve içsel çekişmelerin, 17. yüzyıldaki siyasi istikrarsızlıkların temel dinamikleri arasında yer aldığını ortaya koymaktadır.

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa
Örneği

Kaynakça

1. T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

BOA, A.RSK.d, nr.1527.

BOA, A.RSK.d, nr.1526.

BOA, TS.MA.e, 220/37.

BOA, TS.MA.e, 301/21.

BOA, TS.MA.e, 696/41.

BOA, TS.MA.e, 696/44.

BOA, TS.MA.e, 704/31.

BOA, TS.MA.e, 705/45.

BOA, TS.MA.e, 779/15.

BOA, TS.MA.e, 1040/32.

2. Kitap, Makale ve Diğer Kaynaklar

AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, Üçdal Neşriyat, İstanbul: 1972.

AKTEPE, Münir, “İpşir Mustafa Paşa ve Kendisiyle İlgili Bazı Belgeler”, *Tarih Dergisi*, S.24, Haziran 2011, s. 46, 49

AKTEPE, Münir, “İpşir Mustafa Paşa”, *TDV.İA*, C.22, İstanbul: 2000, s. 375.

AYCİBİN, Zeynep, *Kâtib Çelebi Fezleke (Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655), C.2*, Çamlıca Yayınları, İstanbul: 2016.

BAYRAM, Fatih, “Sarı Abdullah’ın Düstûru’l-İnşâ’sındaki Serdarlık Beratları”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Dergisi*, S.15, 2020, s. 14.

BERKOK, İsmail, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul Matbaası, İstanbul: 1958.

BOLAT, Kasım, “Naima’ya Göre Devlet Adamları Arasında Muhalefet”, *Tarih Okulu*, S.13, Sonbahar-Kış 2012, s. 101,103.

BOZTAŞ, Ahmet, *Islahat Döneminde Bolu Tarihi (1868-1869) (937 No’lu Şer’iye Sicili Defterine Göre)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu: 2006.

DARLING, Linda, “Osmanlı Tarihinde Dönemlendirmeye Farklı Bir Bakış.” *Osmanlı Tarihini Yeniden Yazmak: Gerileme Paradigmasının Sonu*, Ed. Mustafa Armağan, Timaş Yayınları, İstanbul: 2011.

EMECEN, Feridun, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2019.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, C.2,3,5, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul: 2008.

- GENÇ, Mehmet, Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi, Ötüken Neşriyat, İstanbul: 2014.
- GÖKÇEK, Mehmet Fatih, "IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne Dair Anonim Bir Eser: Feth-i Bağdâd Kıssası", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Ocak 2018. s. 273.
- HAMMER, J. Von, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C.2, İlgi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul: 2011.
- İLGÜREL, Mücteba, "Abaza Hasan", *TDV.İA*, C.1, İstanbul: 1988, s. 10,11.
- İLGÜREL, Mücteba, "Yeniçeriler", *TDV.İA*, C.8, Eskişehir: 1997, s. 385-389.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, C.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul: 2019.
- KUCAK, Ömer, *Zafernâme (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2007.
- KUŞÇU, Hasan, "Abaza Hasan Paşa", *Kahramanmaraş Ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları, Kahramanmaraş: 2007, s. 5.
- MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adlî Rüşvet)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara: 1969.
- NAÎMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Naîmâ Tarihi*, Çev. Zuhuri Danışman, C.3,5,6, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul: 1969.
- ÖNAL, Ahmet, "Varvar Ali Paşa ve İsyanı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S.39, İstanbul: 2018, s. 1-36.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Kara Murad Paşa", *Belleten*, C.63, S.237, Ağustos: 1999, s. 489-508.
- ÖZTÜRK, Yücel, "Osmanlı'da İktidar İnşa Aracı Olarak Ulema ve Seyfiye Eksenli Darbeler (XVI-XVIII. Yüzyıl)", *Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, S.1, Yaz 2019, s. 179,180.
- PARLAZ, Selim, "Osmanlı Hanedan Evlilikleri Üzerine Bazı Notlar", *Tarih Okulu Dergisi*, S.15, s. 83.
- SAKAL, Mustafa, Ali Gökhan Gökçek, "Osmanlı Devleti'nde Mali Bunalım ve Reform", *Sosyoekonomi*, C.25, S.34, Ekim 2017, s. 11-32.
- SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmani*, Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 1996.
- ŞENZEYBEK, Aytakin, "Başlangıçtan Günümüze Dürzîlik", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.31, 2011, s. 202-206.

Gamze Yörük

17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetinde Bir Taşra Beyinin Yükselişi: İpşir Mustafa Paşa
Örneği

ULUÇAY, Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul:
2011.

UZUNÇARŞILI, İsmail, *Osmanlı Tarihi*, C.3, TTK Basımevi, Ankara: 1988.

UZUNÇARŞILI, İsmail, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, TTK Basımevi,
Ankara: 1988.